

MARGARIDA DE PRADES
EN EL REGNAT
DE FERRAN D'ANTEQUERA

DISCURS DE RECEPCIÓ LLEGIT EL DIA 22 DE MARÇ DE 1984

EN LA

REIAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES
DE BARCELONA

PER LA

Dra. FRANCESCA VENDRELL I GALLOSTRA

I DISCURS DE CONTESTACIÓ PER L'ACADÈMIC DE NÚMERO

Dr. JOAN VERNET I GINÈS

BARCELONA 1984

MARGARIDA DE PRADES
EN EL REGNAT
DE FERRAN D'ANTEQUERA

DISCURS DE RECEPCIÓ LLEGIT EL DIA 22 DE MARÇ DE 1984

EN LA

REIAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES
DE BARCELONA

PER LA

Dra. FRANCESCA VENDRELL I GALLOSTRA

I DISCURS DE CONTESTACIÓ PEL ACADÈMIC DE NÚMERO

Dr. JOAN VERNET I GINÈS

BARCELONA 1984

Excellentíssim senyor President.
Senyors Acadèmics.
Senyores; Senyors.

Amb goig i temença alhora vinc a ocupar aquest lloc: Amb goig per la vostra benvolença en haver-me cridat a compartir la meua humil aportació que em permet de fer-vos ofrena d'una activitat d'anys, centrada sempre en l'estudi històric i literari de la nostra Edat Mitjana. Vull, doncs, expressar el meu agraïment emocionat a aquesta Corporació. Però ensems porto la temença de no tenir el dinamisme intel·lectual del meu antecessor, contraposat tal volta a la meua afecció al treball silenciós i quiet endinsat en la documentació d'arxiu. El dinamisme d'Octavi Saltor el vaig copsar ja el primer curs universitari. Nats tan ell com jo l'any 1902 iniciàrem els estudis superiors el curs 1918-1919, l'any de la gran epidèmia de grip. Recordem que en aquells anys el primer curs era comú a Filosofia i Lletres i a Dret. Saltor es llicencià en ambdues matèries. Ja de bell antuvi es va interessar per la literatura i la crítica literària. L'any 1927 fou secretari dels Jocs Florals de Barcelona, i es llençà pels camins de la literatura i la crítica amb l'estudi sobre «Les idees literàries de la Renaixença Catalana» pel que li fou atorgat el premi Pelfort de Literatura l'any 1933 en el «Centenari de la Renaixença».

Dos anys després (1935) esdevingué *membre i arxiver* del Consell Directiu dels Jocs Florals, activitat que integrada al seu ideari romangué tan identificada amb ell que el va empènyer a mantenir-ne la flama durant els anys difícils i a ésser-ne un dels seus restauradors l'any 1971. Endinsat en el coneixement dels poetes de la Renaixença, Octavi Saltor conreà també

la poesia. Recordeu *Cendra votiva*, publicada el 1952 amb un frontispici de López Picó «Versos blancs a Octavi Saltor en el cinquantè aniversari dels seus anys madurs». Seguiren *Port Salvi* (1955) i *Rescat Diví* (1960), obra que prologà el Cardenal Jubany, aleshores Bisbe Auxiliar de Barcelona. En aquesta vessant obtingué, l'any 1958, el premi Fastenrath de poesia catalana.

Aquestes inclinacions el guiaren pel camí de la crítica literària que realitzava amb assiduitat. Sols remarcaré que Manuel de Montoliu, en deixar de publicar el seu *Breviari Crític* a la «Veu de Catalunya», proposà per a continuar-ho a n'Octavi Saltor, qui ho prosseguí durant més d'un any amb el títol *Els nostres llibres*. Podem dir que la seva actitud de periodisme i també de conferenciant persistí sempre al llarg de tota sa vida, prova n'és el premi Sant Jordi de periodisme de l'any 1952.

La seva capacitat d'anàlisi literària brolla en els pròlegs que va dedicar a les obres completes de López Picó i a les de Josep Maria de Sagarra. El primer d'aquests pròlegs esdevingué una completa biografia del poeta, del qual parlà àmpliament en el discurs d'entrada en aquesta Corporació.

Octavi Saltor estigué molt relacionat amb els conreadors de la llengua provençal i des de l'any 1964 fou membre corresponent de l'acadèmia provençal de Filibrige i mestre en gai saber per la mateixa l'any 1966. En l'assemblea del Filibrige, amb motiu del cinquantè aniversari de la mort de Mistral, pronuncià en Avinyó el seu discurs «Frederic Mistral i Francesc Mateu en el Renaixement literari català» (1955).

Fou delegat en Espanya dels «Amis de Paul Claudel», de París. Poeta al que l'uniren lligams de bona amistat. Octavi Saltor fou honorat en 1961 amb la distinció de cavaller de l'orde de la «Courtoisie Française», i en 1964, Officier de l'orde del «Merite National Française».

Les seves activitats jurídiques, iniciades amb l'exercici professional de la seva carrera de Dret, el portaren a estar integrat molt de temps en la junta del Col·legi d'Advocats de Barcelona i també a ésser acadèmic de número i vice-secretari de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona. El seu discurs d'ingrés «La consciència jurídica en la obra poética maragalliana» és una forta abraçada del Dret i la Literatura fruit del bon coneixement que tenia del nostre poeta al que havia dedicat moltes notes i articles.

També formava part del Consell de Redacció de la «Revista Jurídica de Catalunya». I els seus mèrits i activitats en matèries de jurisprudència el dugueren a ésser cridat per a ocupar el càrrec de Magistrat del Tribunal Suprem de la Mitra d'Andorra.

Octavi Saltor s'inicià també en la política i representant a la Lliga fou regidor i Tinent d'Alcalde de l'Ajuntament de Barcelona. Vice-president de la Comissió de Cultura en el bienni 1935-1936, i vocal del Patronat Escolar de Barcelona de l'any 1934 al 1936.

Després de fer esment de totes aquestes actuacions del meu antecessor vinc ara a parlar-vos modestament d'una dona que ha fet molt escriure. Margarida de Prades m'ha semblat que essent jo dona escauria fixar-me en aquesta figura històrica femenina, especialment en l'activitat que dugué a vore en el regnat de Ferran d'Antequera i ampliar el que ja savíem d'ella amb noves dades que aporten un seguit de documents que he anat trovant al llarg de la meua vida en les moltes estones passades a l'Arxiu de la Corona d'Aragó tot cercant la documentació que es referia a aquesta època. I, casualitat singular, aquest mateix seient fou ocupat anys enrera per un poeta que en ple romanticisme glorificà a Margarida de Prades, dedicant-li un drama en vers. I aquest drama fou eclosió de la llegenda que a finals del segle XIX aureolà la vida d'aquesta reina. Ja podeu suposar que em refereixo al «Mestre en gai saber» Francesc Hubach i Vinyeta i al seu drama «Margarida de Prades», estrenat al Liceu la nit del 6 de maig de l'any 1870 a Barcelona.

MARGARIDA DE PRADES EN EL REGNAT DE FERRAN D'ANTEQUERA

Margarida de Prades, la última muller del rei Martí, ha estat sempre una figura que ha desvetllat força interès, tant pel que fa al fet de casar-se tan jove i de quedar vídua als pocs mesos, com per el seu matrimoni secret —del que tingué un fill, Joan-Jeroni—, i després, vídua de nou, haver-se retirat a la vida monàstica, arribant a ésser abadessa del Monestir de Bon Repòs fins a la fi de la seva vida.

Intentaré ràpidament aportar dades sobre algunes actuacions i situacions de Margarida, unes poc estudiades i altres desconegudes, totes elles en els tres anys del regnat de Ferran d'Antequera. Primer de tot la seva intervenció en l'alliberament del seu oncle Bernat de Cabrera, posant al Rei en situació a voltes compromesa. Després, la intervenció de Margarida en la campanya contra Jaume d'Urgell; primer entregant al Rei les seves tendes de campanya, com s'havia fet amb la tenda del rei Martí; i després contribuint al desitg de Ferran d'impedir l'entrada de les tropes mercenàries que venien en auxili del comte d'Urgell, aconseguint del comte de Foix la denegació definitiva del permís, que havia donat, de pas d'aquestes tropes, per els seus dominis.

Em referiré també a un fet de caire anecdòtic que tingué per autor i responsable principal Guillem Busquets, jurista de Barcelona i tresorer de Margarida. Aquest havia seduït la dona del miniaturista Joan Pascasi i això va ocasionar la bofetada que Pere Suau, secretari de Margarida, rebé de Francesc Busquets, fill del seductor. Duran i Cañameras en fa referència de passada com d'una cosa insòlita i aïllada; però de fet ocasionà un procés llarg i complicat, com mostren tot un seguit de documents que he trobat referents a aquest afer.

Per últim parlaré del projecte que tenia el rei Ferran de casar Margarida de Prades amb el comte de Foix, ignorant segurament el seu matrimoni secret amb Joan de Vilaregut, i em fixaré en la correspondència diplomàtica i privada sobre aquest afer.

Vull començar fent esment de quatre investigadors que han tractat de Margarida de Prades. El professor Martí de Riquer l'ambienta temàticament en la poesia, com a bellesa sobirana presidint la seva cort literària de poetes i admiradors, que la cantaren, amb respectuosa delicadesa, com «la flor Margarida» i «la mejor de las mejores».¹

Duran i Cañameras ens va deixar una documentada biografia de gran autenticitat històrica.²

Fort i Cogul estudia les circumstàncies del seu matrimoni secret amb Joan de Vilaregut i del procés d'investigació de l'autèntica personalitat del seu fill legítim Joan-Jeroni. La literatura en torn de Margarida i el seu itinerari.³

I per últim, Diego Zaforteza Musoles, el qual, basant-se en documentació conservada en l'arxiu privat de la seva família, segueix documentalment la vida d'aquesta reina a partir de les segones noces; i el plet que sostingué el seu fill Joan-Jeroni per a entrar en possessió de la herència de la seva àvia paterna donya Teresa Álvarez de Haro. L'interès d'aquest estudi rau en el fet que corrobora i amplia les dades contingudes en la butlla del Papa Nicolau V, datada el 31 de març de l'any 1451, que fou publicada per Finestres,⁴ i fins ara l'única base informativa.⁵

1. MARTÍ DE RIQUER: *Jordi de Sant Jordi*. Estudio y edición. Universidad de Granada, 1955. «Colección filológica», XV, 9, 94-104.

2. *Margarida de Prades*. Barcelona, 1956. Imprenta Porcar.

3. *La llegenda sobre Margarida de Prades*. «Fundació Vives i Casajoana.» Barcelona, 1970 (Gráficas Marina, S. A.).

4. FINESTRES, J.: *Historia del Real Monasterio de Poblet*. Ed. Barcelona, 1948, vol. III, 210-212 (Libro II, cent. 3, disc. 3).

5. *Segundas nupcias y viudez de una Reina aragonesa (1409-1451)*. «IV Congreso

Voldria ara considerar un caire poc conegut d'aquesta reina, que tot i semblar una dona frívola, es mou sense exhibicions ambicioses en la política del seu temps, amb intervencions discretíssimes, però de gran eficàcia, encara que no afloren a la tribuna del comentari públic ni cortisà. Són oportunes, a voltes insistents i audacioses, tant pel que fa a la política interna dels regnes com en assumptes de política internacional. Per entendre les seves actuacions cal recordar algunes dades familiars, prou conegudes, que s'han de tenir ben presents: per línia paterna era neboda de Lluís de Prades, Bisbe de Mallorca i camarlenc del Papa Benet XIII; i per línia materna neboda de Bernat de Cabrera, comte de Mòdica i Mestre Justicier de Sicília; i per aquesta part dels Cabrera estava emparentada amb els comtes de Foix, ademés tenia una cosina-germana (filla de Bernat de Cabrera) casada amb un germà del comte de Foix.⁶

Margarida pogué tenir ben aviat coneixement dels afers cortisans; doncs, en morir el seu pare, la reina Maria de Luna s'interessà molt per la vídua Joana de Cabrera i ses filles, incorporant-les al seu servei com a dames de la cort.⁷ En la coronació de Maria de Luna, el 23 d'abril de 1399, Margarida figurava entre les dames de la reina, seguint-la en vistosos palafres, ben engalanats, pels carrers de Saragossa en el camí de l'Aljaferia a la Seu i de retorn de la Seu a l'Aljaferia.⁸ I, anys a venir, de dama de la reina Maria de Luna, Margarida seria, al llarg de vuit mesos, la Reina d'Aragó. Es casà amb el rei Martí en la capella del palau de Bellesguard el 17 de setembre del 1409. El 31 de maig de l'any següent (1410), al recés de l'Abadessa de Valldonzella, germana de la seva mare, veié acabar-se la vida del seu espòs en pocs dies. Amb sorpresa i esglai alhora presenciaria les actituds tantes voltes comentades de la comtesa mare del comte d'Urgell; de la reina Violant; les anades i vingudes de Ramon Ses Comes; la solitud acompanyada que envaïa la cambra de l'Abadessa on estava finançant el rei Martí. Escenes descrites tan novelescament pel cronista Llorenç Valla, informat, segons sembla, per mossèn Borra, testimoni presencial dels fets.⁹

de *Historia de la Corona de Aragón*, Mallorca, 1955 (Actas y Comunicaciones). Vol. II, Barcelona, 1970, pp. 516-550.

6. Co.Do.In. ACA., vol. III, núms. 148 i 153.

7. ACA. RP. 524/54 v.

8. JAVIERRE MUR, AUREA L.: *María de Luna, Reina de Aragón*. CSIC. Madrid, 1942, 40, 42 i 112.

9. LLORENÇ VALLA: *Historiarum Ferdinandi regis Aragoniae*. Valencia, 1970. (Reimpresió facsímil de l'edició de 1520), pp. 86 sgs.

Essent ja Ferran rei d'Aragó, Margarida pogué presidir encara, a la Seu de Barcelona, un solemne funeral pel rei Martí, ordenat per el seu successor i nebot. El Rei tenia gran interès en donar la solemnitat deguda a aquest acte i féu comprar per Joan Carrillo al mercader florentí Domenico Masselli «...un drap d'or fi amb camper d'azeytoní vermell...»,¹⁰ probablement per a cobrir el túmul mortuori durant la cerimònia.

10. I algunes altres coses, «...les quals fuyren en l'aniversari que el dit senyor feu fer en la Seu de Barchinona per anima del rei Martí oncle del dit senyor...», tot això costà 2.191 sous barchinonesos i 8 diners. ACA. RP., 417/63 v.

MARGARIDA DE PRADES I LA PRESÓ DEL MESTRE JUSTICIER BERNAT DE CABRERA

Sabem que en els dos anys d'interregne restaren a Sicília, amb la reina Blanca, l'almirall Sanxo Ruiz de Liorí i el Mestre Justicier Bernat de Cabrera, enfrontats tots dos ja feia temps. Foren dos anys d'inestabilitat i de picabaralles continuades a l'illa, difícils de controlar per el Parlament de Catalunya.

A les acaballes de l'interregne, arribant a la fi, Cabrera, assetjat a Palerm, caigué en mans dels seus enemics i fou empresonat al castell de Mota. Intentà evadir-se, però no ho aconseguí, i aleshores cercà l'ajut de la seva neboda Margarida de Prades, la reina vídua, per tal que intercedís prop del nou Rei. No ens ha arribat la lletra de Cabrera a Margarida, però sí la resposta d'aquesta i també l'abundosa correspondència que mantingué en realitzar les gestions per alliberar-lo.

Amb data de 26 d'octubre de 1412, Margarida respon a la lletra del seu oncle: després de fer-li present l'angoixa, la pena i l'escalfament de sang que té pel seu empresonament, li comunica i li fa saber que ha començat ja a mobilitzar tots els parents i amics per tal que intercedeixin prop del Rei i dels Concellers de Barcelona a favor d'ell, tot recomanant-li al final de la lletra que tingui paciència.

«Molt car oncle: Amb molt gran treball de pensa e angoxosament havem stat despuys sabem la afurtunat cas de vostra presó e pensar podets, aquell sabent, amb quan gran scalfament de nostra sanch qui's

sentia, e rahanablement, de vostre afany com la vostra sia una ab la nostra, trevallavem e encercavem maneres algunes, si trobar ne poguessem ab les quals molt iversosament vos poguessem ajudar, sab ho Deus qui es testimoni de tota veritat e de fet ab tots nostres amichs e vostres trebayllam de haver e obtenir dels consellers (sic) de aquesta ciutat e del Rey totes aquelles provisions les quals fossen en açó utils ne profitosès. Are havem haut algun remey certificades per alguns del stat e sanitat de vostra persona e de la bona companyia la qual se diu vos fan aqueys en poder de qui sots. Certificants vos que nos trebayllam e trebayllarem continuament, e als mils que porem, en cercar vies e maneres que sien saludables per vostra deliuransa troatant que aquella veiam. E pregam vos molt affectuosament que al entretant vullats haver aquella millor paciència que fer se pot pensant que haud sguard a natura d'armes que es fortuna no ha res qui novell sia en vos experimentat...»¹¹

En la mateixa data escriu a la seva cosina Timborts de Cabrera, filla de Bernat, que era a Sicília amb el seu pare: li promet que durà a terme totes les gestions que calguin fins aconseguir que el seu pare sigui alliberat:

«Cara cosina... après vos certificam que havem haut gran desplaer de la afortunat cas de la presó de vostre pare, nostre oncle, per la desliurança del qual trebayllam e trebayllarem als mils que porem fins fins sia de aquella del tot desliurat...»¹²

Tot seguit Margarida comença les seves gestions segons un pla ben establert i pensat. Comença per adreçar-se als parents i amics, i els convoca per reunir-se a Barcelona. Determina el dia 12 de novembre com a data inicial de trobada.

En l'entremig Margarida comença ja a fer gestions prop del rei Ferran i del papa Benet XIII. El Rei i el Papa havien d'entrevistar-se a Tortosa, i Lleonard de Sos, lloctinent de mestre racional, havia d'organitzar la trobada. Margarida, assabentada de l'entrevista per el mateix Lleonard de Sos, aprofita l'avinentesa i li dóna dues credencials, amb data de 5 de novembre, una per al Rei i l'altre per al Papa.¹³

11. ACA. C. 2355, f. 4.

12. Id., f. 4 r-v.

13. Id., f. 5 (1).

El 26 de novembre, Margarida envia a Miquel Moré amb sengles lletres credencials per als seus parents de forta influència política. Aquests són Bernat Galceran de Pinós, vescomte d'Illa-Canet; Roger Bernat, comte de Pallars, i Pedro de Castro; a tots Miquel Moré els farà àmplia referència de la situació de Bernat de Cabrera i dels projectes de Margarida per aconseguir la seva llibertat.¹⁴

L'endemà, dia 27 de novembre, el Rei arribà a Barcelona per a jurar els furs i privilegis de la ciutat el dia següent.¹⁵

Aquest mateix dia 28 de novembre, en què el Rei jurà els furs de la ciutat, Margarida escriu a la seva cosina Timbors de Cabrera fent-li saber que el Rei, gràcies als precs d'uns i altres, s'inclina favorablement envers Bernat de Cabrera i li anuncia que prompte estarà en llibertat:

«Cara cosina... per ço que haiats en vostre desplaer alguna consolació vos certificam que lo Rei, nostre car nebot lo qual hir entrà en aquesta ciutat, ha presos molt be los fets de nostre molt car oncle mossen Bernat pare vostre e aquells stan en bon punt de finir tal que sa deslliurança serà molt presta e nos que continuament ab tots nostres cosins, amichs e servidors trebayllam en açó ab sovirà afecció i voler. Placia a nostre senyor Deus que aquells vulla endressa a honor e profit del dit nostre car oncle...»¹⁶

Més encara, el dia 27 de novembre escriu al seu cosí el comte de Foix. Li diu que ja que ell era el parent més poderós de Bernat de Cabrera el prega que vingui a treballar per l'alliberament i que l'esperava a Barcelona el més prompte possible.¹⁷

No sabem si el comte de Foix seguí els precs de Margarida. El que sí

14. ACA. C. f. 5 v.

15. Co.Do.In. ACA. XLIII, n.º 375. (Barcelona, 1971).

16. ACA. C. 2355, f. 6.

17. *Id.*, f. 6 v. Els comtes de Foix l'any 1400 aconseguiren del rei Martí el reconeixement del comtat de Castellbó, títol que els donava dret de pas per tot el regne d'Aragó per el vassallatge que implicava. Flourac, Jean Ier. C. de Foix. París, 1884, p. 33. Arch. Bas. Pir. E. 421, i Arch. Nat. París, J. 878.

També cal tenir en compte que el 15 de febrer de 1412 el Rei de França havia nomenat al comte de Foix Capità General del Languedoc i la Guïena. Bibl. Nat. París. Col. du Lang, vol. 88, fols. 118, 123, 130. Apud Vaissete. Histoire du Languedoc, IV, 433. Flourac, *loc. cit.*, pp. 55 i 233.

és cert, és que l'alliberament de Cabrera no venia tan planer com Margarida donava a entendre en la lletra optimista que havia escrit a la seva cosina Timbors.

El mes de gener de 1413 el Rei trameté a Sicília a Joan de Fos per tractar amb els ambaixadors una comissió secreta sobre l'alliberament de Bernat de Cabrera, segons la corresponent credencial:

«Ambaixadors: Nos trametem aquí per alguns afers tocant grantment nostre sèrvir e honor lo feul de casa nostra Joan de Fos lo qual havem informat largament de nostra intenció e voler de algunes coses que de nostra part vos dirà sobre la presó del noble mossen Bernat de Cabrera perque volem e us manam que tot ço que sobre la dita presó del dit noble lo dit Joan vos dirà de part nostra donets bona fe e ceença...»¹⁸

A finals de gener de 1413, Margarida escriu de nou al seu cosí el comte de Foix en referència a Bernat de Cabrera. Li prega altra volta que vulgui venir a Barcelona, i que si ell no pot venir que vingui el seu germà Arquimbau, senyor de Navailles i gendre de Cabrera. Per assegurar l'acció escriu aquest mateix dia a Arquimbau de Foix demanant-li amb insistència la seva presència a Barcelona per treballar junt, amb els demés parents i amics, en favor de l'alliberament del seu sogre Bernat de Cabrera:

«Car cosí per ço com los afers de nostre molt car oncle mossen Bernat de Cabrera, sogre vostre, son en tal punt que han menester endreça e ajuda de tots sos parents e amichs pregam a vos molt afectuosament, que li representats fill, que prestament vullats venir ací on sos parents e amichs son ajustats per treballar e entendre en les dites coses. E d'açó vos informarà pus largament el portador de la present... Joan Bosch...»¹⁹

No en té prou encara i per assegurar la presència dels Foix escriu també a la comtesa vídua Isabel, mare del comte i de n'Arquimbau, demanant-li que presioni els seus fills a colaborar en l'alliberament de Cabrera.

Sotmés a tot aquest seguit de presions promogudes per Margarida de

18. ACA. C. 2426/71 v.

19. Íd. 2355/8 v. (3).

Prades, el rei Ferran, després de rebre les informacions de Joan de Fos, dictà un manament firmat a Barcelona el 17 de febrer de 1413, adreçat al Almirall de Sicília Sanxo Ruiz de Liorí, en què li manava lliurar Bernat de Cabrera als ambaixadors reials que eren el Mestre de Montesa Romeu de Corbera, Martí de Torres, Ferran Gutiérrez de Vega i Llorenç Redon, mercader de Perpinyà.²⁰ El 7 d'abril, Cabrera, que es troba ja al castell de Catània, sota la custòdia dels ambaixadors, escriu al Rei per agrair-li el seu alliberament i oferir-li el que ell anomena la seva fidelitat.²¹

De fet el rei accedí a que Cabrera sortís de la presó, però el feu restar sota la vigilància dels seus ambaixadors i manà també que el procés contra Cabrera seguís el seu curs. Així consta per manament de 13 de maig de 1413, en el qual el Rei ordenava als ambaixadors que tiessin el procés endavant i els autoritzava a dictar sentència pel que feia a les qüestions civils, mentre que en les causes criminals es reservava la decisió definitiva.²² Tal volta un dels ambaixadors vingué a Barcelona per motiu d'aquests processos contra Cabrera, doncs el 13 de setembre, en el seti de Balaguer, el Rei firmà un ordre de pagament per la quantitat de 650 florins a favor d'un d'ells, Llorenç Redon, burgès de Perpinyà, per un seu viatge a Sicília.²³

Tot això explica el fet que Cabrera trigués encara bastant de temps a tornar a Catalunya, gairebé un any. Vingué pel desembre embarcat en la nau d'en Joan d'Uria, fent escala a Bossa i a Alger, i en una lletra del governador de Cap d'Alguer, Ramon Sa Trilla, per al Rei del dia 7 de desembre es parla del pas de Cabrera per Cerdenya.²⁴ El 15 de desembre ja havia arribat a Barcelona; la reina Margarida el felicita per la bona rebuda que li va fer el Rei, i li recomana amb insistència que es faci amic del comte de Quirra i que manifesti el millor afecte vers ell.²⁵

El comte de Quirra tenia molt de predicament a la cort de Ferran, ja que les seves noces foren la darrera cerimònia celebrada en les festes de la coronació.²⁶ Cabrera, un cop retornat de Sicília, va saber trobar la manera de figurar en el seguici reial de la coronació amb el lloc que corresponia al seu llinatge com es veu en la referència de la crònica de Alvar García de

20. ACA. C. 2426/82.

21. Id. CR. Ferran I, 4/556.

22. Id. 2428/28 v.

23. Id. C. 2412/46 (1).

24. Id. CR. Ferran I, 4/803.

25. Id. 2355/34 v. (1).

26. B. Nat. Paris. Ms. esp. 104, fol. 260.

Santa Maria quan explica la tornada de la comitiva reial de la Seu al palau de l'Aljaferia. El rei anava en el seu cavall blanc amb la corona posada: «...e de las cambas del freno estavan travados dos cordones de sirgo blancos con oro muy luengos... e en el otro cordon de la mano izquierda iba el ynfant don Pero, su hijo, e don Enrique de Villena, e el conde de Cardona, e mossen Bernal de Cabrera, e el conde de Quirra, e el vizconde de Villanova, e el vizconde de Illa...».²⁷ Sembla que Cabrera s'ha fet amic del comte de Quirra i en el seguici reial figurava en el lloc al seu costat; tres llocs més avall desfilava el vescomte d'Illa, que tant va intervenir en l'alliberament de Cabrera.

Després de les festes de la coronació seguiren arribant al Rei protestes dels perjudicats per Cabrera, tan sicilians com catalans establerts a Sicília. Aquí no en parlarem, doncs la reina Margarida ja no hi intervingué. Diguem solament que a conseqüència d'aquelles protestes Cabrera fou sotmès de nou a llargs i complicats processos,²⁸ que sembla el reduïren altra volta a presó. Cap al maig de l'any 1415 sembla que ja tenia sentència de llibertat.²⁹ També aconseguí que li tornessin els tres castells que havia pres a la reina Blanca i que els ambaixadors de Ferran li havien fet restituir.³⁰ Els processos i qüestions eren tan complicats que omplen molts folis d'aquests registres de cancelleria. Cabrera, per a deslliurar-se de responsabilitats, oferí la suma de vint mil florins destinats a indemnitzar les despeses judicials de tots aquells que havien mogut plets i protestes en contra d'ell.³¹ El que no he trobat fins ara és cap *àpoca* d'haver pagat aquests vint mil florins ni en tot ni en part.

27. B. Nat. París. Ms. esp. 104, fols. 196 v.-197.

28. ACA. C. 2428/74 v., 98 v., sgs.

29. Id. 2428/100 v.-103.

30. Id./111 v.

31. Id./99.

INTERVENCIÓ DE MARGARIDA EN LA CAMPANYA CONTRA EL COMTE D'URGELL

Mentre s'escatien les complicades actuacions familiars organitzades per Margarida de Prades a fi d'alliberar Bernat de Cabrera, s'afermava l'enfrontament del comte d'Urgell amb el rei Ferran, que originà la lluita per a obtenir la submissió del comte.

Es començà, doncs, a fer preparatius de campanya. Per aquest motiu Ferran va demanar la tenda de campanya del rei Martí,³² i, amb data de 30 de juliol, des de Cervera, escriu a la reina Margarida demanant que li deixi les seves tendes i les faci entregar al primogènit perquè les hi envii:

«Reina molt cara e molt amada tia... pregam vos affectuosament que les tendes que havets nos vullats enviar per a nostre servir e persona, com haiam aquelles molt necessaries. E fets les liurar a nostre molt car Primogènit qui de continent nos les trametrà...»³³

Amb la mateixa data escriu al Primogènit Alfons perquè la reina Margarida li dongui a ell les tendes de campanya i, un cop les tingui, les hi trameti tot seguit, doncs li fan molta falta:

«Molt car Promogènit: Nos scrivim a la reyna dona Margarida que

32. ACA. C. 2402/11 v.

33. Íd. 2403/39.

nos preste les tendes que haia, et que les do a vos, les quals de continent nos trametests com les haiam fort necessaries. Dada en la villa de Cervera...»³⁴

No es fa esperar la resposta; l'1 d'agost de 1413 Margarida comunica al Rei que ja ha entregat les tendes al príncep Alfons.

Aprofita per reclamar del Rei que li sigui atorgat el privilegi que té la reina Violant d'haver jurisdicció sobre el personal de la seva casa.³⁵ El mateix dia escriu al secretari reial Fernández de Vadillo i al conceller reial Berenguer de Bardají, insistint en la petició del privilegi esmentat.

El comte Joan de Foix, amb les intervencions familiars en l'afer de Bernat de Cabrera, va assajar l'intent de recuperar els senyorius que els Foix havien perdut a Catalunya; a la primavera de l'any 1413 trameté una ambaixada al rei Ferran per demanar que volgués reconèixer els drets perduts en les terres catalanes a causa de l'actuació del comte Mateu en l'any 1397. Eixa aspiració del comte de Foix la coneixem, per notícia d'alguns espies, i també pel document de resposta en què el rei Ferran, amb benivolença, pren en consideració les seves demandes, tot fent-li present que els drets són del tot perduts. Eix document en podríem dir la resposta oficial a aquesta ambaixada que vingué al rei Ferran, doncs diu que respon a «vestros embaixadores seu nuncios» que vingueren demanant la restitució al comte de Martorell i Castellví de Rosanes, viles que, per la rebel·lió del comte Mateu de Foix, i per altres causes certes, li foren llevades i després incorporades a la corona per el rei Martí. El rei Ferran té bona voluntat de tornarles-hi, reconeixent-lo com a successor del seu difunt oncle el comte Mateu de Foix, i també corresponent a la pròpia clemència acostumada. Però en aquests dies té pendents molts afers de les corts i també al comte d'Urgell assetjat dins Balaguer per la seva «inobediència i exigències indegudes». Fins que tot això no sigui enllestit no es pot atendre les seves pretensions, i, per tant, li fa la següent proposta: per el present document li fa promesa jurada d'entendre en la seva demanda dins dels quatre mesos següents al dia en què entri en la ciutat de Balaguer o bé la ciutat de Balaguer vingui al poder reial: llavors farà que bons juristes es dediquin a estudiar el seu cas, tenint en compte, insisteix, que no té cap dret a recuperar les infeudacions demanades; ara bé, si els juristes consultats troben que sens fallar a la justícia

34. ACA. C. 2403/38 v.

35. Id. 2355/19 v.

se li pot concedir el que demana, se li atorgarà bé a ell, o a persona delegada per ell, fent-li present que la nova infeudació de les viles de Martorell i Castellví de Rosanes no li pot correspondre per justícia, però se li pot atorgar, per via de *gràcia de esmena i satisfacció*, dintre del termini senyalat de quatre mesos després de la rendició de Balaguer —termini al que ha de conformar-se— i que en quedarà després ben acontentat.³⁶

El document està datat en el setí de Balaguer el 8 de setembre de 1413. Fou redactat per Diego Fernández de Vadillo, secretari reial i notari per a tot el regne; i testificat pel jurista Berenguer de Bardají i pel camarlenc reial Egidio Ruiz de Liorí, tots tres membres del Consell reial. A primera vista el document té un caire com d'ingenuïtat: dins els quatre mesos següents a la terminació amb èxit del setí de Balaguer s'estudiarà el cas per els juristes.

Fixem-nos, però, en el context en què fou redactat: D'avans del mes de juliol d'aquest any de 1413 arribaven al rei Ferran abundoses noves sobre els moviments de tropes mercenàries que es disposaven a passar el Pirineu per venir a defensar el comte d'Urgell. També les lletres i noves dels espies feien a voltes referència a l'interès del comte de Foix per recuperar Martorell i Castellví de Rosanes, i als ambaixadors que havia enviat per demanar-ho al rei Ferran. Això ho explica Ramon Sagarriga, Governador del Rosselló, en una lletra tramesa a son germà l'Arquebisbe de Tarragona, datada a Puigcerdà el 15 de juliol; diu que ha enviat a Pons de Catllar missatger al comte de Foix, i de tornada dugué moltes noves, però és interessant aquest paràgraf de la lletra: «...diu lo dit Catllar que li dix que ell enviava sos missatgers al rei d'Aragó... per lo fet e demanda de la baronia de Martorell. E que si lo Rey li fa justicia que sens falta que el servirà e de bon voler...».³⁷ També li fou tramesa al Rei pels Consols de Perpinyà una lletra que reberen dels jurats de Tolosa, de 9 d'agost, en què avisaven que abans de quinze dies passarien 400 bacinets per ajudar a Jaume d'Urgell, el qual havia promès una germana amb el duc de Clarence, que l'havia d'ajudar amb dos mil bacinets i sis mil arquers, lliures per mor de les treves que el Rei d'Anglaterra havia firmat amb el Rei de França. En quant al comte de Foix deien que faria tota cosa i més que pogués per recuperar Castellví i els altres castells que li té la ciutat de Barcelona.³⁸

36. ACA. C. 2403/85 v. Setí de Balaguer, 8 setembre 1413.

37. ACA. CR. Ferran I, 13/2337. Puigcerdà dissabte, 15 juliol (1413).

38. Íd. 3/355. Tolosa, 9 agost 1413.

Moguts per aquestes noves els subtils juristes, amb consentiment i coneixement reial, fan que el 9 de setembre —l'endemà d'haver-se firmat el document destinat al comte de Foix— el Rei escrigué una lletra a Leonart de Sos, secretari de Margarida, en què li fa present que: «...havem cert ardit com a ma del comte de Foix deuen entrar en nostres regnes cert nombre de gents d'armes per socorrer et ajudar a Jaume d'Urgell a nos rebel·le. E com nos sapiam que la reyna dona Margarida pot fer molt sobre açó amb lo dit comte, torbant la dita entrada...», li mana que parli amb la dita reina i li digui de sa part que demani al comte de Foix que no permeti el pas, per les seves terres, de tropes mercenàries camí de Balaguer. Però en la lletra hi ha una advertència molt interessant: que no ho faci de part del Rei, sinó com a cosa seva pròpia, allegant que ha sentit a dir que venen tropes estrangeres en ajuda del comte d'Urgell, i, per això, li prega que no els hi permeti el pas per els seus estats. Afegeix la lletra a Leonart de Sos que Bernat de Rajadell, de la cancelleria de Margarida, seria bon missatger per anar amb aquesta missió al comte de Foix. Remarca el Rei que si el comte permet el pas de les tropes mercenàries se'n podran seguir grans danys i inconvenients, doncs és el seu vassall; si, per lo contrari, desvia aquesta entrada, se'n seguirà per a ell i sa terra gran profit, lo qual ell pot bé considerar; i que ella, fent-se càrrec dels mals que poden pervenir-li, l'aconsella que no permeti aquesta entrada, ans la impedeix i desbarati en profit seu. O sia que en forma molt diplomàtica li envien a dir que el reconeixement dels drets a les viles de Martorell i Castellví quedava supeditat a la entrada dels mercenaris. I la persona oportuna per a presionar el comte de Foix a fer-ho era Margarida de Prades.³⁹

Aquesta demanda del rei Ferran, tant per Leonart de Sos com per la reina Margarida, es va complir amb rapidesa i èxit; doncs a mans del Rei va arribar una lletra dels espies que estaven a Toulouse, datada un dissabte a 14 d'octubre i enviada al governador del Rosselló, Ramon Sagarriga, que estava a Puigcerdà. Explicaven detalls del reclutament que feia Menau de Favars, emissari del comte d'Urgell, i que havia de passar a Balaguer uns cinc-cents homes, més uns mil ballesters, i que altres esperaven en el comtat de Cominges fent tant de mal com podien, i sense saber que havien de fer ni hon havien d'anar. El més interessant d'eixa lletra és la notícia explicada

39. ACA. C. 2403/86 v. Sembla que s'havien fet algunes gestions infructuoses demanant aquesta prohibició de pas. També cal tenir en compte que en eixos moments el comte de Foix era Senescal del Languedoc i de la Guèna per el Rei de França. Vid. nota 17.

en el següent paràgraf: «...el comte de Foix ...es sert que ha revocat lo passatge que havia atorgat en aquesta bona gent, e de fet ha tramés a dir als capitans que no haia nengú sia tan ardit que li gos passar per son comtat ni calsigar-li un pas; e que sens falla si fahien lo contrari ell los daria a conexer que no li plau...».⁴⁰ De fet amb aquesta prohibició quedaren tots desorientats, doncs contaven amb el permís i sabien molt bé que no hi ha altre lloc per hon se pugui passar que el comtat de Foix. Veritablement al seti de Balaguer, en servei del comte d'Urgell, no vingueren més que els capitanejats per l'anglès Bassili. Després, per molts missatges que trameté el comte i camins que féu Menau de Favars, i àdhuc el mateix Anton de Luna, no assoliren cap resultat positiu d'auxili de combatents. I el mes de novembre es reté el comte d'Urgell en mans del rei Ferran. I fou entregada la ciutat, de Balaguer.

Margarida, valent-se de l'èxit assolit en l'actuació del seu cosí el comte de Foix, considerà el moment oportú per enviar el mateix mes de novembre, a presència del Rei, el seu confés el dominic fra Gabriel Tortós per reclamar que li paguessin els drets de cambra que tenia confirmats i concedits.⁴¹ Escriu a la reina Leonor, muller de Ferran, pregant-li que intercedeixi amb el Rei perquè li faci atorgar aviat eixos diners.⁴² Envia altre credencial a fra Gabriel Tortós perquè faci el mateix prec a Diego Fernández de Vadillo, el secretari reial.⁴³ També vol que parli fra Tortós amb el confessor del Rei.⁴⁴ El 29 de novembre ja té bones noves econòmiques; rengràcia a fra Tortós per l'èxit i li aconsella que insisteixi.⁴⁵ Per fi no en té prou de tenir els diners concedits, sinó que encara escriu a Fernández de Vadillo que deslliuri depressa les ordres de pagament.⁴⁶ Així es rescabalà del afer del comte de Foix mostrant en tot la seva eficàcia i el seu tarannà inquiet i neguitós.

40. ACA. CR. Ferran I, 5/764.

41. Íd. 2421/42 r.-v. Barcelona, 5 abril 1413. Vid. també 2426/104 r.-v. i 2410/114.

42. Íd. 2355/28.

43. Íd. 2355/28 (3).

44. Íd./28 (4).

45. Íd./29 r.

46. Íd./29 r.-v.

MARGARIDA DE PRADES Y EL MINIATURISTE JOAN PASCASI

La reina Margarida es veié involucrada en uns escàndols que hi hagué a Barcelona els anys 1414-1415 per la participació dels seus funcionaris. Al miniaturista, o il·luminador de llibres, Joan Pascasi, li fugí la muller, i el primer seductor fou Guillem Busquets, el jurista de Barcelona que figurava des de 1410 com a tresorer de Margarida.⁴⁷ Un fill de Guillem Busquets, anomenat Francesc Busquets, va tenir, sembla, una discussió amb Pere Suau, el secretari de Margarida; la discussió fou a Barcelona i s'acabà amb una bofetada que en Francesc Busquets donà a en Pere Suau. La reina Margarida, a qui no plauria l'afrenta del seu secretari, aprofità la primera avinentesa de trovar-se amb el rei a Morella per a demanar-li justícia. I ho aconseguí: amb data 7 de juliol de 1414 el Rei admetia una demanda feta per sa tia la reina Margarida de Prades i comminava a Guillem Busquets, el seductor, perquè dintre dels deu dies següents al que li fos presentat el requeriment anés tot seguit a presència del Rei, i si no ho feia es procediria contra d'ell i també contra els seus béns.⁴⁸ En aquest document es reclama la presència del pare, en un altre document i amb la mateixa data, es dona l'ordre de detenció del fill...; el Rei escriu al Veguer de Barcelona: «...be crehem haiats hoit dir lo avol e reprovat acta comés e pépètrat per en Francesc de Busquets, fill d'en Guillem de Busquets ciutadà de Barcelona, lo qual no

47. DURAN I CAÑAMERAS, *op. cit.*, nota 116. Arxiu Notarial de Barcelona. Protocol del notari Joan Desplà. Vid també: ACA. Cortes, vol. 15, fol. 373, Co.Do.In. ACA v. I, p. 318 (n.º 43).

48. ACA. C. 2423/63.

timent Deu ni nostra correcció, no ha molts dies, en la dita ciutat perditionalment donà a'n Pere Suau notari, procurador o secretari de la illustre Reyna dona Margarida, nostra molt cara e molt amada tia, un colp per la cara...», i com el Rei volgués fer justícia, mana cercar-lo lla hon s'hagi amagat, detenir-lo i guardar-lo, sens admetre-li composició de llibertat provisional.⁴⁹ El mateix dia també hi ha un altre ordre dirigida al Governador General de Catalunya, Guerau Alaman de Cervelló: «li mana que, en forma secreta, faci cercar a Francesc Busquets i detenir-lo lla hon el trovin, doncs va fugint i amagant-se; que el faci guardar i ho comunicui al Rei; que no el deixi fugir i que per via de capleuta, representació o en altre manera no el deslliuri de la presó».⁵⁰ A Perpinyà, tal volta instigades per Margarida, es fan noves inquisicions i gestions en el plet de Joan Pascasi el miniaturiste de llibres. El 23 de novembre el Rei ordena al Veguer de Barcelona que faci cercar i castigar, després de la investigació necessària, a Pascasi Llorens, matalasser de Barcelona, i oncle de Nicola, la muller del miniaturista, doncs la encobria i ajudava en les seves aventures.⁵¹ El mateix dia 23 hi hagué sentència sobre una fracasada proposta de pau i treva entre l'illuminador i Guillem Busquets amb altres inculpats.⁵² El 26 es féu un requeriment al Veguer de Barcelona Joan Aimerich per a que es fés una investigació sobre la conducta de Nicola, la muller de l'illuminador Joan Pascasi.⁵³ El 31 foren rebutjats de pau i treva, a petició de Pascasi, el jurista Guillem Busquets i un notari de Molins de Rei, també compromés, amb ordre de detenir-los i seguir procés allà on els troessin.⁵⁴ El miniaturista també actuà contra la seva muller i el seu sogre.⁵⁵ Les sentències eren sempre favorables a Joan Pascasi, concedint-li la indemnització que calgués.⁵⁶ Però passava el temps i no havia manera de cobrar les tals indemnitzacions, per molt que les reclamés i obtingués noves sentències també favorables.⁵⁷ I així quedà el procés amb la malaltia del Rei i la marxa de Perpinyà finides les vistes.

49. ACA. C. 2402/66.

50. Id. 2402/69.

51. Id. 2390/28 v.

52. Id. 2390/24 r.

53. Id. 2439/80.

54. Id. 2439/70.

55. Id. 2409/127 v.

56. Id. 2420/29 i 2419/72-73.

57. Id. 2419/72. 30 gener de 1416.

PROPOSTA DE CASAMENT DE MARGARIDA DE PRADES AMB EL COMTE DE FOIX

Sabem que després d'un gran esforç diplomàtic i de moltes anades i vingudes d'ambaixadors entre el Papa Benet XIII, Segimon «Rei de Romans» i el rei Ferran d'Aragó, s'aconseguí de concertar les vistes de Perpinyà amb la finalitat d'assolir la unitat de l'Església.

Mentre tenien les vistes i amb aquesta avinentesa, Margarida de Prades féu també una llarga estada a Perpinyà, de l'octubre de 1415 fins al febrer de 1416. Ja a l'agost de 1415 havia palesat la seva intenció de traslladar-se a Perpinyà i de tenir el seu estatge en el convent de monges de Sant Salvador.⁵⁸ El dia 5 d'octubre ja era a Perpinyà.⁵⁹ El que no sabem és si va allotjar-se al convent de Sant Salvador; pel que sembla, el vescomte d'Ulla li va cedir el seu alberg a la vila.⁶⁰

L'estada de Margarida a Perpinyà durà uns cinc mesos. Durant aquest temps el rei Ferran trameté varies lletres i ambaixades al comte de Foix i en elles fa referència sovint a Margarida de Prades, en relació amb el projecte del seu casament amb el comte de Foix, que el rei Ferran veia i desitjava amb «boníssima intenció».

Feia gairebé un any que s'havien fet les primeres propostes, encomanades al jurista Berenguer de Bardají: així cal suposar-ho a partir de la

58. DURAN I CAÑAMERAS, *loc. cit.*, p. 20.

59. *Íd.*, nota 63, i ACA. C. 2355/72 v.

60. ACA. C. 2355/86 v. DURAN I CAÑAMERAS, *loc. cit.*, p. 21.

documentació que hem trobat referent a aquesta intenció del Rei. Quan s'organitzaven les vistes de Perpinyà, a les darreries del mes de juliol de 1415, sortia de València Joan Aguilar, com a ambaixador de Ferran. Es dirigia a les corts dels comtes de Foix i d'Armanyach, i s'emportava els corresponents credencials i memorials per anunciar-los les dades de les vistes de Perpinyà, pregant-los d'assistir-hi o enviar-hi ambaixadors autoritzats, amb la finalitat de cercar la unitat de l'Església. En el memorial que duia aquest ambaixador per al comte de Foix en l'últim apartat l'assumpte a referir consta en la següent forma, en eixos termes o semblants: Item explicarà al comte de Foix que el Rei està molt estranyat de que no hagi donat resposta sobre el seu matrimoni amb la reina Margarida, assumpte que Berenguer de Bardají, per ordre del Rei, encomanà als darrers ambaixadors que ho tractessin; i també l'informessin de les bones intencions del Rei; i l'interès que té en què arribi a bona conclusió posant-hi tot el seu afecte. Li prega que vulgui explicar i certificar les seves intencions en aquest afer.⁶¹ Sembla que el comte de Foix no donà cap resposta en aquest capítol del memorial; doncs a les acaballes de les vistes de Perpinyà el Rei tornà a insistir en tractar aquest matrimoni. El 29 de desembre escrigué altra volta al comte de Foix demanant-li que enviés a Perpinyà persona delegada per a finir el tracte del seu matrimoni amb Margarida de Prades, i com que el Rei ja estava malalt, va signar aquesta lletra el Primogènit Alfons:

«Comte per ço que haurem pler de veure la fi del matrimoni, qui moltes vegades s'es tractat entre vos e la Reyna dona Margarida, vos pregam que al pus prest que porets trametats a nos, lla on siam, persona o persones ab les quals nos ne puscam tractar e finir...»⁶²

El comte de Foix respongué amb lletra datada el 26 de gener de 1416 a la vila d'Organyà. Sembla que donava la seva conformitat i que proposava atorgar a la reina Margarida una dot de cinquanta mil florins, així se pot deduir de la resposta del rei Ferran datada el dia 29 del mateix mes de gener, lletra en la que es tracta d'aquest matrimoni, però sense nomenar les persones:

Comte molt car cosí: Vostra letra escrita en Organyà a 26 del present mes de jener havem rebuna, a la qual responem que per ço

61. València, 3 juliol 1415, ACA. C. 2408/34 v.-36 r.

62. ACA. C. 2409/117.

com havem molt gran voler que lo matrimoni en la dita vostra letra mencionat vinga a perfecció; per contemplació del dit matrimoni som contents que sien cinquanta mil florins. E axí pregam vos que de continent enviets a nos persona certa ab poder bastant per contractar, firmar e finir lo dit matrimoni. Certificant vos que'ns en farets molt singular plaer. Dada en Perpinyà sots nostre segell secret. Et per indisposició de nostra persona, signada de ma de nostre primogenit, a XXIX dies de janer de l'any Mil CCCC XVI. A(lfonsus) Primogenitus. Dominus Rex mandavit mihi Paulo Nicholai. Provisa.

Dirigida: «Al egregi varò e car cosí nostre en Joan comte de Foix».⁶³

Ens trobem davant d'un problema prou complicat. En efecte: ¿Com podia esvair Margarida aquestes bones intencions del rei Ferran, si, segons sembla, ja estava casada en matrimoni secret amb Joan de Vilaregut? ¿Era també a Perpinyà el seu camarlenc i marit Joan de Vilaregut? ¿Començarien aquí les amargures viscudes per Margarida en els anys següents? No hi ha dubte que amb aquestes propostes de matrimoni, originades per les bones intencions del rei Ferran, Margarida es trobà en una situació molt compromesa.

Tal volta el príncep Alfons fou el seu confident i amb ell trobaren una manera discreta de posar-ho en coneixement del comte de Foix. El fet és que enviaren a la cort d'Arquimbau de Foix, senyor de Navailles i germà del comte, un músic notable, Rodrigo de la Guitarra, que es trobava a Perpinyà seguint la cort del rei Ferran. Aquest dugué dues credencials per Arquimbau de Foix: una de Margarida⁶⁴ i una altra del príncep Alfons.⁶⁵ ¿Quina seria la confidència secreta que de paraula hauria de comunicar? ¿Seria potser la nova del matrimoni secret de Margarida? Amb aquesta suposició es podria justificar que ja no s'en parli més del matrimoni entre Margarida i el comte de Foix, i que passats dos anys, en 1418, el comte de Foix es casés amb Joana d'Albrit.

L'abril de 1416, Rodrigo de la Guitarra era a Poblet i Alfons, ja rei, amb data 24 d'abril firma una ordre de pagament al seu favor per la quantitat de 380 florins en recompensa pels serveis prestats a son pare el rei

63. ACA. C. 2409/144 v.

64. Id. 2355/83. Perpinyà, 30 desembre 1415. (Citat per RIQUER, *loc. cit.*, p. 99.)

65. Id. 2452/87 (4), 1ª jener 1416? i fol. 87 v.

Ferran.⁶⁶ Així es clou l'episodi suscitat pel projecte del rei Ferran de casar a Margarida amb el comte de Foix.

El dia de Reis de l'any 1416 Margarida va escoltar el sermó de Sant Vicenç Ferrer, en què es promulgà la separació de l'obediència al Papa Benet XIII. Ella va ésser qui va enviar tot seguit al seu oncle Lluís de Prades, bisbe de Mallorca i camarlenc del Papa Benet, la coneguda lletra explicant la cerimònia i la lectura de l'acte de separació, en què diu que moltes coses no les havia entès prou bé, però que es cuidaria d'aconseguir i enviar una còpia de tot el que s'havia llegit.⁶⁷ El que sí va entendre és que: «...contenen en acabament sostracció de tot poder que el dit Sant Pare haie en los bens temporals, ço es ne rebre pecunias ne donar beneficis...», i que l'acta es llegí el mateix dia, igual que a Perpinyà, a tot el regne i també a Castella.

A la descripció de Margarida podem afegir el que diu el pare Diago, el qual dedica a la biografia de Sant Vicenç Ferrer una gran part de la seva Crònica de l'orde Dominicana. Al parlar del sermó predicat pel sant en el castell de Perpinyà per la separació de l'obediència al Papa Benet de Luna—seguint la narració del monjo cistercenc Gaubert Fabrici de Vagad—explica que en el sermó San Vicenç Ferrer públicament féu responsable i culpable a la reina Margarida, allí present, de l'orgull i la tossuderia de Benet XIII que no vulgué renunciar a la tiara. El motiu era que ella havia estat la causa de què el rei Martí el reconegués i li fos tan adicte. La reina Margarida, al escoltar el sermó, restà tant corpresa que trencà el plor allí mateix. Afegeix el cronista Diago que la Reina després de fer penitència professà en el monestir de Valldonzella als envoltants de la ciutat de Barcelona.⁶⁸

També voldria remarcar un altre detall curiós de l'estada de Margarida a Perpinyà: tan bon punt el Papa Benet XIII va marxar de Perpinyà deixant desocupat el castell en què havia estat allotjat, el rei Ferran i la cort s'hi traslladaren, i el castell esdevingué lloc de reunió dels concurrents principals

66. PÉREZ Y PÉREZ, DESAMPARADOS: *Avance de un catálogo de cartas reales de Alfonso V*. IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Mallorca, 1955. Actas y Comunicaciones, vol. II. Barcelona, 1970, pp. 409-506. En general son: àpoques, albarans, ordres de pagament i revisions de comptes.

67. ACA. C. 2355/86. Perpinyà, 8 jener 1416. Publicat per MARTÍNEZ FERRANDO: *San Vicente Ferrer y la Casa Real de Aragón*, n.º 66. Analecta Sacra Tarraconensia, any 1955.

68. DIAGO: *Historia de la Provincia de Aragón de la Orden de Predicadores, desde su origen hasta el año de mil y seyscientos*. Barcelona, por Sebastián de Cormella, año 1599. Fol. 200.

a les vistes. En el seguici de l'emperador Segimon, a més dels músics o ministrers hi venia el poeta cortisà Oswald von Wollkenstein, que en una de les seves composicions ens parla de la formosa Margarida de Prades a la que anomena «la blanca coloma». I explica com habillada amb blanques vestidures, en mig de les festes, un dia li foradà una orella i li penjà una *recaide* i com els sorprengué l'Emperador quan el sentiren atansar-se amb la seva veu tonant.⁶⁹

Tots els assistents a les vistes de Perpinyà van fent camí de retorn a les seves terres. El Papa Benet es refugiarà a Penyíscola. Mestre Vicenç el dia 7 de gener s'acomiadà del Rei i dels infants; i travessant tota França féu el camí de Bretanya per no tornar mai més a València. El rei Ferran retornava malalt a Barcelona i en el camí vers Castella va morir a Igualada (abril de 1416).

La reina Margarida recomanà als seus servents que el dia 11 de febrer (1416) estiguessin tots recollits a Perpinyà i disposats per a partir aviat.⁷⁰

Pocs dies després de la mort a Igualada del rei Ferran a Margarida encara li restava l'amargura d'escoltar un pregó publicat per tot el regne, ordenat per Alfons ja rei i datat a Poblet el 30 d'abril de 1416: s'anomenava una comissió per a liquidar tots els deutes del rei Martí; i es fixava un plaç de trenta dies per a que els acreedors poguessin presentar les respectives reclamacions i demandes.⁷¹

Per a concloure voldria remarcar que darrera d'aquesta reina hi ha una incògnita que fa creure en la fermesa, per no dir duresa, del seu caràcter. Queda palès seguint l'actuar de Margarida envers el seu fill i la ferma actitud d'amagar-lo sempre al món, sobretot a la família del seu pare, i més que a ningú amagar-lo a la seva àvia paterna doña Teresa Álvarez de Haro, que tant el féu cercar. No pogué trobar-lo ni conèixer-lo; però instituí hereu universal dels seus béns al seu nét Joan Jeroni de Vilaregut en un llarguíssim testament datat a València el 19 de gener de 1429; i podríem sospitar que les seves relacions amb Margarida tal volta mancaren de cordialitat familiar considerant un paràgraf-advertència del testament en què ordena que en la minoritat de Joan Jeroni els seus béns no puguin ésser ocupats, regits, comanats ni administrats per persona o persones parentes naturals o de línia maternal, per afins que siguin a Joan Jeroni.⁷²

69. OSWALD VON WOLKENSTEIN. Tübingen, 1884. Hi ha una altra edició de 1904.

70. ACA. C. 2355/20 v., DURAN, *loc. cit.*, p. 21.

71. *Id.* 2405/130.

72. Donya Teresa Álvarez de Haro, àvia paterna de Joan Jeroni de Vilaregut el fa

Apareix aquí una situació de suspense que es tanca amb la segona viduïtat de Margarida i la seva retirada a la vida monàstica: primer a Vall-donzella i uns anys després al monestir de Bernardes de Bon Repòs, on finà els seus dies essent-ne abadessa vers la fi de l'any 1428, allunyada del món, de la cort i del seu fill Joan Jeroni.⁷³

He dit.

hereu universal de tots els seus béns; i en el testament (València, 19 jener 1429) hi ha la següent advertència: «...la heretat e béns nostres no sien ne puxen ésser ocupats, regits, comanats ne administrats per persona o persones algunes parentes o consanguínees naturals o de línia maternal per commuta o commutes que sien al dit Joan Jeroni de Vilaragut...». ZAFORTEA MUSOLES, *loc. cit.*, p. 531.

73. DURAN I CAÑAMERAS, *loc. cit.*, pp. 43-45.

DISCURS DE CONTESTACIÓ
DEL PROFESSOR DR. JOAN VERNET I GINÉS

Excellentíssim senyor President.
Senyors Acadèmics.
Senyores i Senyors.

Poques coses podien ser-me més grates que l'haver-me encomanat el nostre President el respondre en nom de l'Acadèmia a la nostra nova companya, Na Francesca Vendrell i Gallostra, amb la qual em lliguen tota una sèrie llarga de records —i si dic llarga és perquè ho és, doncs fa ja més de quaranta anys que ens coneixem—; records de la més diversa condició, dolços i amargs; estones de tranquil·litat i de neguit.

¿Com no recordar al costat de les hores serenes de treball d'arxiu aquelles altres, ben tristes en ben estrany circumstàncies, en un ambient irreal que es «realitzava» quan ella —meravellosa pianista (i el testimoni no és meu sinó d'en Giner de los Ríos)— ens permetia escoltar Chopin des dels Nocturns, tots seguits, fins a les Poloneses, que transformaven aquella atmosfera tensa en un niu de pau, tranquil·litat i serenitat? ¿Com no esmentar, encara que sia de passada, el llibre de versos que Pau de Selva li dedicà?

Però no aniré per aquest camí, impropí, Déu sap, dels models canònics en què deuen inscriure's els discursos de recepció d'una Corporació com la nostra. No. Aniré a les dades i als fets que ens portaren a elegir-la per unanimitat com a un dels nostres. I no parlaré —no vull ofendre-la— de Margarida de Prades, persona perduda en els meus records d'estudiant i que solament ara, en ésser tractada en el seu Discurs, m'ha esdevingut una altra vegada a la memòria. Si algú dels ací presents sap quelcom més de Margarida en el període estudiat per la senyora Vendrell, que s'aixequi i que ho digui. Jo en defujo i em limitaré a dir que l'estudi del període de la vida de Margarida sota el regnat de Ferran d'Antequera, fet per la nostra companya, no fa més que remarcar el que tothom sabia i que ens ha fet elegir-la: que és una medievalista de primera fila i que coneix la història de Catalunya de primera mà, de la mà dels documents que ens parlen darrera dels seus escrits. Aquesta és la raó, i no cap altra, de què avui s'assegui als nostres rengles.

I hauria de afegir que l'Acadèmia, al moment d'elegir-la, va tenir un moment de vacil·lació, la primera dona que hi entrà —la cèlebre gran escriptora Catarina Albert— es limità a llegir el seu discurs d'ingrès i no s'hi tornà a acostar. Però aquesta vacil·lació durà ben poc, perquè els anys transcorreguts entre l'una i l'altra entrada han vist tants canvis del món que tots nosaltres estem segurs que en el futur les nostres reunions es veuran honorades sovintment amb la seva presència, desapareguts, com ja són, els prejudicis d'altra època.

Si la senyora Vendrell hagués estat coqueta hauria amagat l'any de la seva naixença i jo —per ésser bon biògraf— l'hauria dissimulat sota la forma esotèrica d'un horòscop. Com que no em permet fer-ho, em limitaré a afegir que nasqué un 30 de setembre entre les 18 i les 20 hores. Estudià a l'Institut Femení fundat per l'Ajuntament el curs 1910-1911 per iniciativa dels radicals, essent aquest el primer centre d'Espanya on les joves podien cursar aleshores l'anomenat segon ensenyament. Als quinze anys acabà el sisè curs de batxillerat amb matrícula d'honor. A la Universitat cursà la secció de Lletres i part de la d'Història, on fou deixeble de don Antonio de Latorre, de qui heretà l'afecció per la Història documental —quants milers d'hores deu haver passat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó!—. Seguí els ensenyaments dels Drs. Barjau, Jordi Rubió i del meu propi Mestre, Josep Maria Millàs.

A Madrid, únic lloc d'Espanya on es podien cursar, seguí els estudis de doctorat que, anys més tard, donaren lloc a la publicació de la seva tesi, dirigida per don Ramón Menéndez Pidal, titulada «La corte literaria de Alfonso V de Aragón y tres poetas de la misma» (1933). Poc després devia haver aparegut el seu llibre *El Cancionero de Palacio* (ms. núm. 594), emperò la Guerra i el reguitzell de dificultats que van seguir féu que solament sortís el 1945.

Finalment vull destacar dos llibres en torn de Ferran d'Antequera: l'intitulat *Rentas reales de Aragón de la época de Fernando I (1412-1416)* i, en especial, l'escrit amb la col·laboració d'Àngels Masià de Ros: *Jaume el Dissortat darrer comte d'Urgell* (1956). Aquest és el que més m'interessa ara, doncs és ben sabuda la simpatia que molts catalans li tingueren. Però el més important del text no és això; és que fou concebut com un llibre pel gran públic, però de tal faisó que aquest no se n'adonés del substrat erudit (bibliografia notes d'Arxiu, etc.) que s'hi amagava, per tal de fer-lo llegívol. En l'època de la redacció la senyora Vendrell ja havia descobert —encara que el publicqués més tard en el nostre Butlletí núm. 27 (1957-1958)— l'esborrany de l'Acte de Caspe que proclamava rei a Ferran i re-

marqués com les discussions per nomenar-lo duraren fins el darrer minut.

Hi ha un llibre que no puc comentar ja que la senyora Vendrell no l'ha publicat, però que m'agradaria llegir. Un llibre d'antroponímia. I quina antroponímia! La dels jueus convertits al cristianisme com a conseqüència dels avalots del 1391 i de la Controvèrsia de Tortosa del 1413. Allà està, al costat del nom de fonts jueu, el cristià corresponent! Aquest llibre, avui en fitxes, m'imagino que donaria més d'una enrabiada a unes quantes famílies —pot ésser també a la meva— que busquen llur prestigi en l'alt llinatge dels seus avantpassats.

A l'apèndix d'aquest discurs es troba la llista completa de les publicacions de Na Francesca Vendrell, la qual cosa em permet no fer-ne ací esment exhaustiu. De tota manera sí vull fer remarcar que seguint les directrius historiogràfiques d'un dels seus Mestres, també meu, el senyor Millàs, bona part dels seus treballs estan dedicats a la Història dels jueus catalans. I així, quan escorcollava els registres de l'Arxiu de la Corona d'Aragó buscant dades literàries —qui no recorda les seves troballes sobre el Marquès de Santillana!— recullia, ensems, aquells que es referien als jueus... i, de vegades, als àrabs com es veu clarament al seu article *La tradición de la apologetica luliana en el Reino de Fez*.

De Na Francesca Vendrell crec que he dit ja prou. El meu afecte per ella és tan gran que no voldria que em portés a fer una lloança —que es mereix— que qui no em coneix podria considerar hiperbòlica.

De mi tinc que dir que em trobo en greu pecat mortal, del qual no sé si el nostre President m'absoldrà. No he vingut de jaqué, sinó que m'he embolcallat de la toga pròpia del meu ofici de catedràtic, toga que jo vaig heretar del meu Mestre Millàs, acadèmic que fou d'aquesta casa; toga que aquest heretà del seu Mestre Barjau, acadèmic que fou també d'aquesta casa i al qual jo vaig succeir en ella. És a dir, que els ací presents veuen quelcom que ha vist com a mínim un segle d'Història. Entre els acadèmics presents, deixebles del senyor Millàs —Romano— i meus —Samsó— hi ha qui coneix aquesta «petite histoire».

Però el que no saben és que aquesta toga me la lliurà la muller de Pau de Selva, pocs dies després de la seva mort, Na Francesca Vendrell i Gallostra, que fou la musa inspiradora d'aquell, més conegut pel seu nom de fonts com a Josep Maria Millàs i Vallicrosa.

Benvinguda sia doncs, per moltes raons i molts anys, en aquesta casa!
He dit.

PUBLICACIONES DE FRANCESCA VENDRELL I GALLOSTRA
(DE MILLAS VALLICROSA)

HISTÒRIA DE LA POESIA MEDIEVAL RELACIONADA AMB LA CORONA D'ARAGÓ

Llibres:

- La Corte Literaria de Alfonso V de Aragón y tres poetas de la misma: Juan de Dueñas, Pedro de Santafé y Juan de Tápiá.* Madrid, Tipografía de Archivos, 1933, 111 pàgs., 1 làm. Separata del «Boletín de la Real Academia Española» (1933).
El Cancionero de Palacio (ms. n.º 594). Madrid, CSIC. 1946, 466 pàgs., 7 làms.
Poesías inéditas de Juan de Dueñas. «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos.» Tomo LXIV, 1, 1958, pàgs. 149-240.

Articles:

- Una nueva interpretación de la segunda serranilla del Marqués de Santillana.* Revista de Filología Española. Tomo XXXIX, 1955, pàgs. 24-45.

HISTÒRIA DE LA CORONA D'ARAGÓ

Llibres:

- Rentas reales de Aragón de la época de Fernando I (1412-1416).* «Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón» (segunda época), vol. XLVII, 281 pàgs., Barcelona, 1977.
Jaume el Dissortat, darrer Comte d'Urgell (en col·laboració amb ANGELS MASIÀ DE ROS). Barcelona, Aedos: «Biografies Catalanes», n.º 9, any 1956, 243 pàgs., 4 làmines.
Los cancioneros del siglo XV. «Historia General de las Literaturas Hispánicas», Editorial Barna, S. A.

Articles:

- L'Avalot de Perpinyà.* «Homenatge a Rubió i Lluch», vol. III, pàgs. 195 sgs. Barcelona, 1936.
Relación médica de la enfermedad del rey Fernando de Antequera. «Archivo Iberoamericano de Historia de la Medicina y Antropología médica.» Vol. IX, fasc. I. Jenermarç de 1957, pàgs. 111 sgs.

- En torno a la redacción del Acta de Caspe.* «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona.» Vol. XXVII, any 1957-1958, pàgs. 273 sgs., 2 làmines.
- Tres nous documents sobre les relacions entre el rei Ferran I d'Aragó i el Monestir de Poblet.* «Miscellanea Populetana», Abadia de Poblet, 1966, pàgs. 349 sgs.
- El Rey de Aragón Fernando I quiere estudiar la lengua alemana.* «Correo Erudito.» Any V, entrega 37, pàg. 267.
- El prestigio espiritual de Fra Pere Marginet després del seu retorn a Poblet.* «Miscellanea Histórica Catalana.» Homenatge al P. Jaume Finestres, historiador de Poblet († 1969), Abadia de Poblet, 1970.
- Caballeros centroeuropeos en la corte aragonesa.* «Miscellanea Barcinonensia», XXVIII (1971), 19-43.
- Seis nuevos documentos sobre san Vicente Ferrer.* «Miscelánea de textos medievales», 2. Universidad de Barcelona, «Instituto de Historia medieval». Barcelona, 1974.

TEMES RELACIONATS AMB ELS ÀRABS

- La tradición de la apologética luliana en el reino de Fez.* «Estudis Lullians», vol. I, fascicle 3, pàgs. 371 sgs. Palma de Mallorca, 1957.

HISTÒRIA DELS JUEUS AL REGNE D'ARAGÓ

- Aportaciones documentales para el estudio de la familia Caballería.* SEFARAD, vol. III, 1943, pàgs. 115-154.
- La obra de polémica antijudaca de Fray Bernardo Oliver.* SEFARAD, vol. V, 1945, pàgs. 303-336.
- Concesión de nobleza a un converso.* SEFARAD, vol. VIII, 1948, pàgs. 397 sgs.
- La política proselitista del Rey D. Fernando I de Aragón.* SEFARAD, vol. X, 1950, pàgs. 349-366.
- La actividad proselitista de San Vicente Ferrer durante el reinado de Fernando I de Aragón.* SEFARAD, vol. XIII, 1953, pàgs. 87-104.
- Presencia de la comunidad judía en la coronación de Fernando de Antequera.* SEFARAD, vol. XVII, 1957, pàg. 357.
- La posición del poeta Juan de Dueñas respecto a los judios españoles de su época.* SEFARAD, vol. XVIII, 1958, pàg. 108.
- En torno a la confirmación real en Aragón de la PRAGMÁTICA de Benedicto XIII.* SEFARAD, vol. XX, 1960, pàgs. 1-33.
- Al margen de la organización de la aljama judaca de Zaragoza.* SEFARAD, vol. XXIV, 1964, pàgs. 81-106.
- La Aljama judaca de Teruel y la proclamación de Fernando de Antequera.* «Homenaje a Johannes Vincke» (11 mayo 1962). Madrid, 1962-1963, pàgs. 297 sgs.
- Aportación al estudio de la familia Abenardut, médicos reales (en colaboración con A. CARDONER PLANAS).* SEFARAD, vol. VII, 1947, pàgs. 75-105.
- Retrato irónico de un funcionario converso.* SEFARAD, XXVIII, 1968.